

Rastko Močnik
Koliko fašizma?

Biblioteka Bastard, Arkzin d.o.o, Zagreb, 1998/1999. 158 str.

"Kraj drugog svjetskog rata bio je samo vojna pobjeda. **Pobijeđene su bile fašističke države i njihove vojske.** Ali nije bio pobijeđen fašizam kao povijesna praksa, politička metoda, ideološka mreža i misaoni obrazac. **Fašizam je preživio i sada se vraća, pa i tamo gdje je bio pobijeđen**". Ovaj tekst nalijepljen na fotografiji jarunske vojne parade i hrvatskom političkom elitom u kadru našao se na prvoj stranici hrvatskog izdanja knjige Rastka Močnika *Koliko fašizma?*^[1] koja je na prijelazu 1998/99 izašla u prijevodu/izdanju ARKZIN-ove *Bastard translation machine* i biblioteke *Bastard*.

Uz izuzetak *Predgovora hrvatskom izdanju 1998.* naslovljenog "Poslije ukradene revolucije" ova knjiga je zbir objavljenih i neobjavljenih tekstova ispisanih 1994. i 1995. godine "u vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, u vrijeme političke nestabilnosti, kad se u djelovanju ovdašnje države mogla razabrati zloćudna mješavina rigidnosti, nekompetentnosti, autoritarizma i panike". Za razliku od država koje, prema autoru, organiziraju zaborav, paktiraju s fašizmima te mogu biti njihovim plijenom, pojedinke i pojedinci znaju da život može biti nešto više od mržnje, tjeskobe i rata. Suočen oči u oči s krajnjim posljedicama fašizacije društva (fizički napad na studenta iz BiH i na samog autora) Močnik se upušta u analizu suvremenih društvenih kretanja u Sloveniji (i oko nje).

MELANKOLIJE ALTERNATIVE

Iako je slovensko izdanje knjige "Koliko fašizma?" sastavljeno od istih priloga kao i hrvatsko, biblioteka *Bastard* odlučila se prekrojiti kronološki slijed i uvesti sadržajni red - od analize, preko dijagnoze, do "terapije".

Utopija i samoobrana duha

Frazama o "kraju velikih priča" u svjetski kapitalistički sistem uvlače se nove kolonije od Jadrana do Sibira. Jedan od uvijeta za to je intelektualna bijeda tih krajeva. A kad se teza o "kraju svih priča" poveže s onom suvremenošću koja se angažirala na *institucionalizaciji svih prauzora "velikih priča"* tj. institucionalizaciji *nacionalne epopeje*, pitamo se kakva je to ideologija i koje su njene posljedice. Močnik razlikuje vladajuću ideologiju od ideologije vladajućih. Vladajuća ideologija je ona koja "materijalno postoji u institucionalnoj mreži" čije je sadašnje "ljepilo" *etnička država* a ideologija vladajućih je "medij paktova između političke klase i drugih skupina moći (u gospodarstvu, administraciji, aparatima za proizvodnju javnog mnijenja i samo djelomično u 'kulturi')". Pitajući se Je li još dozvoljeno misliti? u istoimenom

poglavlju knjige, autor se obračunava sa anti-utopizmom nazivajući ga abdikacijom duha i sukrivcem koji dopušta strahote sadašnjosti, a radi njegovog odbacivanja priziva praktičko mišljenje čiji je konstitutivni element upravo utopizam.

Pakleni stroj

Empirija je poglavlje u kojem autor primjećuje događaje koji nas "iznenađuju". Nekakav su "intelektualni skandal" i nisu u skladu s našim misaonim konstrukcijama. Tako "ideolozi domaćeg fašizma priređuju pjesničke večeri među alternativcima", "miljenici komunističkog režima na fašistoidnim okupljanjima zahtijevaju svetoivanjsku noć za crvene", "bosanski pjesnik prima priznanje vladajuće stranke koja je zatvorila državne granice njegovim sunarodnjakinjama i sunarodnjacima, onima kojima se posrećilo strpala je u sabirne centre, odbacila nacrt međunarodne organizacije za njegovu integraciju". U poglavlju Teorija, Močnik objašnjenja: 1) nismo znali što sve rade, 2) dajmo im priliku kazati što misle i 3) među nama nastupaju kao umjetnici, umnici a ne kao političari; opisuje modelima naučenim u ritualima jugoslavenskog partijskog života: 1) zatvorene sjednice, tajni sastanci i sl. (nekad je *tajnost* proizvodila partija a danas to rade bulevarska glasila); 2) poznati "demokratski" trik nedemokratske vladavine – od nevladinih medija zahtijevalo se prikazivanje i "druge strane" tj. one koja je proklamirana u ostalim, vladinim medijima; 3) odvojenost politike od kulture, u jednostranačju i deklarirana, nameće odvojenost umjetnosti i umnosti (ideologije) od djela (politike). Aplikacija je pronađena u uspostavljanju odnosa gospodstva kroz logiku nacionalizma.

Liberalizam danas

Nova vladajuća klasa koja se oblikuje u postkomunističkim društvima najprije se oblikuje kao politička "kasta". Kao takva, ovisna je o potpori središta moći u svjetskim metropolama gdje je novi liberalizam vladajuća ideologija. Prema unutra, politička kasta koristi ljudska prava i liberalizam kao sredstvo za uspostavljanje kapitalskih odnosa. I dok socijalna demokracija nema hrabrosti zauzeti klasno stajalište, a civilnodruštveni odgovor je liberalna politika (u savezništvu s raznim nazadnjačkim politikama) privremeno uspješno odbacila i marginalizirala, liberalizam se ne uspijeva suočiti s vlastitim proturječjima i nalazi se u opasnosti da se udruži s fašistoidnom reakcijom. Sada svjetski sistem - kapitalistički sistem – sistem je "svjetske krize za koju još nema uvjerljivog odgovora".

ANTI-ANTIFAŠIZMI

Države postkomunizma, slabe i ovisne, prema autoru, prijemčive su za fašizam iz dvije vrste razloga: iz *ideoloških* – jer su elemente fašizma (nacionalizam, nacionalni kolektivizam, rasizam, mržnju, kult moći, antiintelektualizam) ugradile u svoje osnove te iz *gospodarskih i političkih* razloga – jer im je "uključivanje" u sistem

svjetskog kapitalizma nametnuto kao podređivanje svjetskim odnosima gospodstva. Nesposobnost u organizaciji proslave **pedesete obljetnice vojne pobjede nad fašizmom** država pravda "rascjepom" u javnosti. Tako ga i proizvodi. Pomirba kojom se rado bavi nije stvar države. "Država JEST pomirenje", kaže Močnik, "barem ona država koja proizlazi iz ljudskih prava, iz slobode i jednakosti državljanke i državljanina."

Još ima vremena

No zašto je politička praksa vladajuće klase u nastajanju u suprotnosti s antifašističkom tradicijom? Močnik smatra da je razlog u naravi antifašizma i to u njegovoj dimenziji *borbe za solidarnost*. "Antifašistička borba tjera u laž njihovu nacionalističku i šovinističku retoriku, svo njihovo slavljenje sebičnih vrijednosti kapitalizma". Antifašizam je dokaz da ljudi nisu samo sebični pojedinci i sebične pojedinke, da se narodi ne moraju međusobno mrziti. Različito od ove ideologije ljudske solidarnosti, sadašnja politička klasa zauzima bitno drugačiji ideološki položaj. On se sastoji u ideologiji "obnove kapitalizma" i netolerantnog, sebičnog individualizma.

Nakon trijumfa

Slovenska vlada ipak je organizirala proslavu (ako izuzmemo stranku koja čini njenu trećinu, a koja je napustila proslavu), ali ne zbog iskrene sreće nad činjenicom antifašističke pobjede nego kako bi to pokazala svijetu. Internacionalizam antifašističke borbe prikazan je plakatom i recitacijama na španjolskom, engleskom, ruskom, francuskom, američkom. Kao da izvan Europe i Amerike i nije bilo borbe protiv fašizma. A dva jezika kojima se govorilo "u ovdašnjoj narodnooslobodilačkoj vojsci – talijanski i srpskohrvatski" proslava je cenzurirala. Kozmopolitski dodatak dvojezičnosti priredbe (slovensko/engleski) "u svjetlu lokalnih isključivosti" ispustio je jezike ustavno priznatih manjina. A predsjednik vlade spominjući korijene europske civilizacije sjetio se samo triju: antike, kršćanstva i prosvjetiteljstva. Informaciju da je u XIX. st. Europa dala socijalizam i internacionalizam, da su u XX. st. europski narodi izborili antikolonijalnu revoluciju - govornik je ispustio, ali nije zaboravio izjednačiti fašizam i staljinizam. Ovaj "zakašnjeli antikomunizam rehabilitira fašizam i osujećuje dostignuća *povijesne borbe protiv jednostranačja*", reći će Močnik.

DIJAGNOZE FAŠIZMA (PROBLEM FAŠIZMA DANAS)

Koliko fašizma

U posljednjem prilogu knjige autor si postavlja dva pitanja: mogućnost uspona krajnje desne politike i fašizaciju vladajuće kulture. Muk o fašizmu, poglavlje u

kojem autor podsjeća kako su se oni koji bi se mogli pozivati na antifašističku tradiciju te tradicije iznenađujuće brzo i depresivno masovno odrekli, dok se nasljednici fašističke tradicije rado lupaju u prsa, ne tom tradicijom, već antikomunizmom. Dakle svaka antifašistička aktivnost biva okarakterizirana kao komunistička. "Antikomunizam nije nužno fašizam. Ali je fašizam nužno antikomunizam." A jedna od temeljnih karakteristika fašizma je *psihologizacija politike* koju njeguju novi vlastodršci.

Sistem političkih elita koji čini novu "političku klasu" formirao se neočekivano brzo. Politička klasa nekadašnjeg jednostranačkog sistema lako se prilagodila novim odnosima. Formirana je i "siva zona" neformalnih središta moći koja nadziru sredstva za proizvodnju, ulaze u medije i determiniraju "opći obzor u kojem se mogu oblikovati politička pitanja i prihvaćati odluke". Ovim dvama područjima, pozivajući se na Clausa Offea, Močnik dodaje i treće "na kojem se oblikuje svaka politička kultura i gdje se odlučuje *kulturna hegemonija*." Kod nas silno razvijeno osamdesetih godina, ovo područje *neposredne demokracije građanskih inicijativa* prva je demokratska vlast "najdivljačkije demolirala", uz demoralizirano sekundiranje stranaka koje su tada bile u opoziciji, a koje su ga mogle zaštititi.

Razaranjem političke kulture i kulture solidarnosti, koalicija antikomunističkih i nacionalističkih stranaka, oslanjajući se upravo na ideološke aparate prijašnjeg sistema, uspostavila je *kulturnu hegemoniju* i primijenila novu vladajuću političku kulturu – *nacionalnu kulturu*.

Izbjegavajući teorijsku problematiku objedinjavanja freudovske teorije masovne psihologije i analize jastva i marksističke teorije ideologije i ideoloških aparata, Močnik postavlja više empirijsko pitanje: Kakve su sadašnje *strukture vjerovanja* na području "politike" i na području "kulture"? Prisjećajući se školske književnosti i općeg obrazovanja u humanizmu i uspoređujući ih sa odgovarajućim elementima u suvremenosti autor pronalazi vezu između jezika školske književnosti i politike. Empirijska sociologija, istraživanjima javnog mnijenja i raznim anketama, ukazuje na protuslovlja u razumijevanju politike. "S jedne strane je dosta općenito rašireno uvjerenje da je politika stvar manipuliranja, prevara i prljavih radnji; s druge strane, pojedini političari uživaju povjerenje." Kako, prema Močniku, školska književnost kao institucija pripravlja "vjeru uopće" (i tako npr. vjeru u ispravnost političkog sistema), ali i "kritičnost u pojedinačnom" ona argumente za povjerenje političaru nalazi u nadpolitičkom, izvanpolitičkom. Benjaminova teza da je *fašizam estetizacija politike* dobiva u ovakvoj analizi neočekivane razmjere: "Obje karakteristike – usmeno-pismeni međuprostor i estetska priroda školske književnosti – križaju se u *strukтури vjerovanja* na kojoj se zasniva estetska ideologija naše civilizacije". Prakticirajući *ograničeni skepticizam* u vremenu masovnog "razočaranja demokracijom" estetska ideologija školske književnosti postaje oslonac fašizmu.

Ova ideologija ne bi sama po sebi bila fašistoidna ali ona to postaje u navedenim uvjetima disidentske fascinacije vlašću.

Demistifikacija fašizma, prepoznavanje fašizma gdje god se pojavi – prvi je korak u borbi protiv fašizma. Ali uspjeh ovisi i o otvaranju kulturnog prostora i zona stranačke javnosti. "Razočaranje demokracijom", koje je prema Močniku ustvari "fascinacija vlašću", može razbiti samo promišljanje *neposredne demokracije, regionalizma, oblika samouprave i samoupravljanja*. Za uspjeh antifašizma ovdje, potrebno je obnavljanje onih političkih praksi koje su se uspješno borile protiv jednostranačja, potrebno je završiti kritiku jednostranačja. "Iskustvo antifašističke borbe i socijalističke revolucije, najpouzdanija je povijesna osnova za suvremeni antifašizam i promišljanje o strateškom usmjerenju ovdašnjeg društva."

Koliko fašizma – drugi put

Ovo poglavlje je Močnikov tekst napisan točno godinu dana nakon prethodnog poglavlja i u njemu se autor više ne bavi analizom refašizacije društva i njenim uzrocima već primjećuje novosti, dodatno oslikava dijelove priče, koji mu se čine nedorečenima i upozorava na mane upotrebljavanja pojma fašizam u budućim antifašističkim aktivnostima.

Pitajući se o tome tko je i kada uspio/trebao pokrenuti raspravu o fašizmu, autor primjećuje da ju je alternativna i kritička znanost više puta pokušavala staviti na dnevni red. Ipak, tek kada su se "fašistoidni simptomi" zgusnuli u okvirima same parlamentarne politike, ostvarivši se u establišmentu, mediji (a ne javnost, ne glas društvene kritike) pokreću tu temu. Time javne diskusije o fašizmu pokazuju upravo moć fašizma, koji se izborio za pravo da se kvalificira za predmet javne diskusije.

Kulturni establišment nije postao radikaln zato što se, nakon sudjelovanja u uvođenju demokracije u trenutku "normalizacije", osjeća odbačenim, već, tvrdi Močnik, ova "umna elita" samo nastavlja svoj posao uperen protiv začetaka neovisne javne sfere. Razlog je taj što je ovaj "elita" uzor klasično moralističko spisateljstvo, "vrsta angažmana koji povijesno pripada prvoj polovici europskog XIX. st, tj. poziciji u kojoj je jedina javnost bila građansko-književnička i kada prave političke javnosti još nije ni bilo." Nova uloga intelektualca/ke, koji/a svoje stručno znanje primjenjuje u političkoj javnoj sferi, dakle izvan njegova/nog neposrednog područja, produkt je pak poleta opće pismenosti, razvoja parlamentarizma, masovnog tiska, radničkog pokreta i razmahanog socijalizma. I dok su novi društveni pokreti počeli uspostavljati nezavisnu sferu političke javnosti i u tome uspjeli osamdesetih godina, klasična disidentska pozicija tada je već bila "ideološka sastavnica kulturnog establišmenta".

Ovim se tekstovima Rastko Močnik, redoviti profesor sociologije kulture na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, direktno suprotstavlja nacionalizmu, rasizmu i sličnim fašistoidnim simptomima koje svakodnevno susreće u suvremenom tranzicijskom, postkomunističkom, "ovdašnjem" društvu. Zašto je ova knjiga (gotovo) usamljena na našim fakultetskim policama i čime se bave domaći sociolozi, neka nam ostane tema za razmišljanje.

Ivica Petrinić

Bilješka

^[1] Naslov originala: Rastko Močnik (1995) *Extravagantia II, Koliko fašizma?* Ljubljana: Studia Humanitatis Minora